

הפקעת שעבודים ע"י קונמות

הרב מיכאל בלייכר

כופין את האשה לשמש עם בעלה וכן אין כופין את הבעל לשמש עם אשתו, ועיין שם בר"ן נדרים טו: שכתב שכיון שמשכח רווחא חייל הקונם ופקע שעבוד האשה הרי שפקע השעבוד לגמרי. ועיין בקובץ שעורים כתובות אות רל"א שתמה מה הועילו חכמים בתקנתן שאלמוה לשעבודא דבעל הרי תוכל לאסור הנאת תשמישו על עצמה.

ג. אך מצאתי שיטה מחודשת בפוסקים והם המהרי"ט בח"א סימן ה' והרדב"ז ח"א סימן ס"ח ולדבריהם אי אפשר להפקיע שעבוד גם באומרת הנאת תשמישך עלי, וכופין אותה לשמש אף על פי שלכאורה אין מאכילין אדם דבר האסור לו, ועלינו ליישב דבריהם התמוהים, וקודם נביא את לשונם. הרדב"ז דן באונס שאסר הנאת אנוסתו עליו אי פטור מלכונסה, וכתב שודאי שאינו נפטר דא"כ כל אונס יעשה כן וכיצד יתקיים אונס שותה בעציצו ואח"כ כתב וז"ל: "וא"ת מאי שנא מהא דאמרינן נדרים חלים על דבר מצוה כדבר רשות וכו'..ל"ק כלל דהנך הוו מן מצוות דבין אדם למקום לפיכך חל הנדר, אבל בדברים שבין אדם לחבירו לא חל...וא"ת והא תנן המדיר אשתו מתשמיש יוציא ויתן כתובה ואמאי כיון דמשועבד לה לימא דלא יחול הנדר, לא קשיא דהתם

א. גרסינן בכתובות נ"ט: קונמות קאמרת, שאני קונמות דקדושת הגוף נינהו ומפקיעין מידי שעבוד, ונקדשו מהשתא, אלמוה רבנן לשעבוד דבעל כי היכי דלא תקדיש מהשתא, עכ"ד, והסוגיא מיירי באשה שאמרה יקדשו ידי לעושיהן, וכן מצינו בריש פרק המדיר לענין מדיר אשתו מליהנות לו, דמקשה הגמי' והיכי מצי מדיר לה והא משועבד לה, וכן בנדרים טו: גבי בעל שאמר קונם שאיני משמשך מקשה הגמי' והרי משועבד לה. וכן בנדרים פ"א: גבי אשה שאמרה הנאת תשמישי עליך אינו צריך להפר דאין נדרה חל כיון דמשועבדת לו, חזינן בכל הני דוכתי דאין אדם יכול להפקיע שיעבודו ע"י קונם, בפשטות הטעם משום אלמוה רבנן לשעבודא, כדאיתא בר"ן ריש המדיר ובר"ן נדרים טו: אך המהרי"ט ח"א סימן ה' מבאר שלא תמיד אתינן עלה מצד אלמוה ואכמ"ל.

ב. אמנם מצינו בתרי דוכתא שאפשר לעקף את השעבוד על נקלה, כדאיתא בנדרים פ"א: דאשה שאמרה הנאת תשמישך עלי יפר לפי שאין מאכילים אדם דבר האסור לו, וכן בנדרים טו: בבעל שאמר לאשה הנאת תשמישך עלי חל הקונם לפי שאין מאכילים אדם דבר האסור לו. ופשטות הגמי' הנ"ל שאם לא הפר אין

אפשר ע"י גירושין ואשה דעלמא מתגרשת ע"כ אבל הכא מתחייב לכונסה ושוב אין יכול להוציאה בעל כרחה הלכך לא חל האיסור להפקיע זכותה...מ"מ מודה אני בנדון דידן שכופין האונס לרצות הבת עד שתאמר שאיני רוצה בו...ואם לא נתרצת ואנוס הוא ופטור מן הנדר ונושא אותה ולא יכול לשלחה כל ימיו" עכ"ד. וכתב המהרי"ט ח"א סימן ה' (הוא קאי על הגמ' נדרים פ"א: בענין אשה שאמרה הנאת תשמישי עליך) וז"ל: "...וכי היכי דאמרין בסיפא יפר לפי שאין מאכילין אדם דבר האסור לו והיינו ודאי משום עצה טובה דהא ודאי נראה דאפילו לא הפר כופה ומשמשו כדמשמע התם בפרק אע"פ דף נט: גבי נדרה שלא להניק את בנה שפ"י שם התוסי' דאמרה יאסר הנאת יניקה עלי ואפ"ה אמרו ב"ה כופה ומניקתו וכו' (בתוסי' שם גופא בארו שכופה ומניקתו היינו שכופה לשכור מיניקת או תצא בלא כתובה, וצ"ע).

ד. והנה קודם שנדון בעיקר סברתם נראה כיצד לישב את דבריהם עם הסוגיות בכתובות ובנדרים כדלקמן: סוגיא דנדרים פא: "יפר לפי שאין מאכילין אדם דבר האסור לו" כבר יישב המהרי"ט דזה רק עצה טובה שלא להכשילה באסור אבל גם בלא הפרה כופה ומשמשו. בנדרים טו: הגירסא הנאת תשמיש עלי אסור לפי שאין מאכילין אדם דבר האסור לו וצ"ע. הרדב"ז לא הזכיר כלום מסוגיא זו ומסתמא למד פשט כמו המהרי"ט וצע"ק עליו.

ה. סוגיא דנדרים טו: קונם שאיני משמשך ה"ז בבל יחל ומוקמינן באומר הנאת תשמישך עלי לפי שאין מאכילין אדם דבר האסור לו, וכאן לכאורה לא שייך לומר עצה טובה. אך יש ליישב בפשיטות שהרי חזינן מהא דיפר שעצם הנדר חל אלא שכופין את הבעל או האשה לשמש והם כאנוסים בדבר. אך בפשטות עליהם לעשות כל טצדקי כדי שלא לעבור על נדרם וכן משמע ברדב"ז עצמו שכתב שם בתשובה שכופין האונס לפייס את האנוסה כדי שתאמר איני רוצה בו, א"כ יש לבאר דהא דקאי בבל יחל, הינו שהנדר חל ועל הבעל מוטל להתיר נדרו או לגרש את אשתו כדי שלא יצטרך לעבור על נדרו. לשון הגמ' בנדרים שם סתום דהכי איתא התם "באומר הנאת תשמישך עלי והא לא קא ניחא ליה בתשמישי". לכאורה ברדב"ז עצמו מצינו תרוץ אחר דשאני בעל שבידו לגרשה וראה לקמן.

ו. סוגיא דכתובות סא: המדיר אשתו מתשמיש שבת אחד יקיים אחר מכן יוציא ויתן כתובה, כבר הקשה רש"י כיצד חל נדרו ותירץ באומר הנאת תשמישך עלי א"כ קשה על המהרי"ט והרדב"ז שאומרים שגם כה"ג כופין לשמש. וכבר תירץ הרדב"ז דשאני בעל שאפשר לגרשה על כרחה. אך תירוץ זה צריך באור שהרי באומר הנאת תשמישי עליך דאוסר על האשה אין הנדר חל כדמפורש בנדרים טו: "אע"פ שבידו לגרשה בע"כ דס"ס משועבד לה עדיין א"כ מדוע בתשמישך עלי מהני סברת

בידו לגרשה. כדי לאסור עליה.

לכן נ"ל באור דבריו שאין כוונת הרדב"ז מצד בידו לגרשה. אלא כוונתו היות והנדר חל כדברנו לעיל עיין אות (ה) א"כ חייב הבעל לגרש את אשתו כדי שלא יצטרך לעבור על הנדר והרי אפשר לו לגרשה בעל כרחו. וכיון שכך אין כופין אותו לשמש עמה. והמעין ברדב"ז יראה שכתב "דהתם אפשר ע"י גירושין" ולא כתב בידו לגרשה, אך צע"ק מדוע שבת אחת יקיים וצ"ל דעד אז יכולה לסבול ולכן אין מתירין לו לשמש עמה אלה בעמוד והוצא קאי ואין כופין אותו להוציא אלא לאחר שבוע, וצע"ק אם אינו יכול לגרש יותר משבוע מחמת שאין כאן סופר וכו' אי כופין אותו לקיים עונה.

ז. סוגיא דתחילת המדיר דף עא: הכא במאי עסקינן דתלינן לקישוטייהו בתשמיש המטה דאמרה יאסר הנאת תשמישך עלי אם אתקשט, ופרכינן ותתקשט ותאסר אי לבי"ש שתי שבתות אי לבי"ה שבת אחת משמע שנאסרת על בעלה ואם איתא לדברי המהרי"ט הרי בעלה כופה לשמש, וי"ל כדברינו לעיל דאמנם הבעל יכול לכופה אבל היא מצידה צריכה לעשות כל טצדקי שלא לשמש, א"כ אסור לה לבקש ממנו לשמש עמה אלא להפך לומר לו שאינה רוצה בתשמיש, א"כ למעשה היא מנועה מתשמיש, וכיון שהוא נתן אצבע בין שיניה שלא הפר לה יוציא ויתן כתובה אחרי שבת אחת לבי"ה.

ח. אך אי קשיא הא קשיא, דאיתא

במכות טו. סוגיא מפורשת כנגד סברת הרדב"ז והמהרי"ט, דאמרינן התם אונס שגרש אם כהן הוא לוקה ואם ישראל מחזיר ואינו לוקה ואמרינן התם דמשכחת לה שגם בישראל לוקה ואינו מחזיר למי"ד בטלו ולא בטלו אם הדירה הנאה על דעת רבים שאין לו הפרה וכתב שם רש"י כגון שמצא בה עוון שאסור לו והדירה על דעת רבים, ועיי"ש בתד"ה כגון שדחו דברי רש"י דא"כ אינו מצווה לקיימה, ולכן בארו שאמר קונם תשמישך עלי כדאיתא בנדרים טו: הנה לתוסי מפורש שכה"ג אין כופין אותו להחזירה ודלא כרדב"ז ואילו שיטת רש"י בסוגיא קשה ועיי"ש בריטבי"א שמנסה ליישב דברי רש"י שמייירי שמצא בה עוון שאסורה לו, והדירה, ואח"כ נתברר ששקר היה הדבר, והנדר עדיין עומד במקומו וצ"ב דבריו. והנה דברי הרדב"ז תמוהים דהיה צריך לפחות להזכיר סוגיא דמכות ט"ז. וכבר ראיתי מי שתמה עליו. אמנם את דברי המהרי"ט אפשר ליישב, דשאני התם בסוגיא דמכות דמייירי אחרי שגרשה די"ל דליכא עליו תו שעבוד אלא מצות עשה גרידא דלו תהיה לאשה ולכן חל הקונם להפקיע המצוה כי הא דנדרים חלים על דבר מצוה. ועיין ברשב"א נדרים טו: ד"ה ואמר רב שמבאר שמלבד מצות עונה יש שעבוד לבעל לאשתו דנשתעבדו זל"ז לכך שע"מ כך עמדו ונשאו עי"ש. ולכאורה אי נדרים חלים על דבר מצוה א"כ גם באומר קונם תשמישי עליך חל הנדר ואילו בתוסי במכות ט"ז. הנ"ל לא משמע כן. אך עיין באבני מילואים סימן ע"ב ס"ק ב' ד"ה, "עוד נראה לעני"ד וכו',

שביאר שהיכא שהקונם הוא על גוף האדם והוא עצמו החפץ של המצוה אינו יכול לאסור את גופו בקונם עיי"ש ובהג"ה אות ג באריכות, א"כ הכי נמי הכא ודו"ק. אך לפ"ז משכחת לה קונם תשמישי עליך בכולל עוד נשים עמה וצ"ע.

ט. ובעיקר סברתם של הרדב"ז והמהרי"ט לכאורה היא תמוהה טובא דכיצד יתכן להאכיל אדם איסור בידים משום הפסדו של השני.

אך בעקרון מצינו לפעמים כעין זה שאין אדם חייב להתחשב במה שחבירו עושה איסור, כאשר הדבר נוגע להפסד שלו, וכאשר חבירו הכניס עצמו בידיים לאיסור זה. דהנה כתב הרמב"ם בפרק ה' מהלי שבועות הלי א"ג שאם נשבע על אחרים שיעשו או שלא יעשו דבר, הרי זו שבועת שוא ואינם חייבים לשמוע בקולו "ואם קיימו דבריו הרי אלו משובחין שלא הרגילו להוציא שבועה לשוא."

ומשמע שם שאף בקום ועשה יכולים להכשילו באיסור שבועת שוא, ואינם חייבים להתחשב בכך. כמובן, יש לחלק בין הנושאים אך העיקרון כבר נמצא.

י. וכן מצינו בשטמ"ק ב"מ ב: ד"ה "אלו ואלו" בשם מורו הרב (הרדב"ז) שאם חבירו חייב לו שבועה על עסק ממון ויודע בו שישבע לשקר מותר לו להשביעו והלעיטהו לרשע וימות. ושוב יש כמובן לחלק בין הנושאים, ולכאורה מצינו דבר זה גבי עבד שנדר בנוזר דכתב הרמב"ם בפ"ב מהלי נזירות הלי יז "יש לרבו לכופו

לשתות ולהטמא למתים ואם לא כפה אותו נוהג נזירות" עכ"ל. משמע שהנזירות חלה אלא יש לרבו לכופו לעבור על נזירותו ומשמע בסוגיא בנוזר סב: משום שהנזירות מכחישה את כוחו של העבד, א"כ לכאורה מצינו שמאכילים עבד דבר האסור לו כדי שלא להפקיע שעבודו של האדון.

אך זה אינו שהרי ילפינן התם דין זה מקראי והילפותא היא שאם כפהו האדון אין העבד עובר בבל יחל כדמשמע שם מלשון פירוש הרא"ש, והדבר מפורש יותר בירושלמי שם וז"ל "היה יכול למחות על דבר רבו דהיינו שהעבד יותר חזק מרבו ואין האדון יכול לכופו, אומר לו הלכה היא שמע לדברי רבך" עכ"ל, אמנם להלן שם איתא "רבי ירמי' בעי קומי רב זירא כפפו רבו ויטמא מהו שילקה" ויש שם גרסאות וביאורים מתחלפים עיי"ש במפרשים.

יא. ולכאורה אדרבא ממשנה דהתם סתירה למהרי"ט דאיתא התם במשנה נזיר סא. "חומר בנשים מבעבדים שהוא כופה את עבדו ואינו כופה את אשתו" משמע שאם נדרה אשתו בנוזר אינו יכול לכופה, ואילו לדברי המהרי"ט יכול לכופה לתשמיש. אך יש לחלק בין תשמיש היא משועבדת לבעל לבין נזירות שהוי רק נדרי עינוי נפש ואינה משועבדת ממש לבעל. ועיי"ש בירושלמי שמקשה על המשנה "ויכוף את אשתו" וכי' כמו שכופה לתשמיש עיי"ש, ולכאורה אין הבנה לקושיית הירושלמי שהרי נזירות היא אוסרת על עצמה ותשמיש אסרה על

בעלה? אך לפי המהרי"ט אפשר להבין קושית הירושלמי, ועיי"ש במפרשים והדברים עדיין סתומים.

יב. והנה לסברת המהרי"ט והרדב"ז הנ"ל ניתן ליישב סוגיא דטמאה אני לך בסוף מסכת נדרים. דאיתא התם דלמשנה ראשונה האומרת טמאה אני לך נאמנת שמה עיניה נתנה לאחר, והקשו הראשונים, אם נאמנת מדינא, כיצד התירוה למשנה אחרונה, ובר"ן שם כתב כמה תירוצים, ולבסוף כתב שמדינא אין אשה נאמנת דאינה יכולה להפקיע שעבוד בעלה, והקשה הב"מ בסימן קטו סעיף ו, דבשלמא אינה נאמנת לאסור על הבעל, אבל על עצמה אמאי אינה נאמנת הרי שויה אנפשה חתיכא דאיסורא ואע"פ שמשועבדת הרי אין מאכילין אדם דבר האסור לו. וכי הא דתשמישך עלי יפר לפי שאין מאכילין אדם דבר האסור לו, עיי"ש מה שתירץ, ובשער המלך פ"ט מאישות, ובפרי יצחק ח"ב עמי מג ובמהרי"ט ח"א סימן צב, ועיין עוד בתוסי' בנדרי' שהקשו הרי שויה אנפשה חתיכא דאיסורא ונדחקו ליישב.

והנה למהרי"ט והרדב"ז קושיא מעיקרא ליתא שהרי גם בתשמישך עליה כופה ומשמשנו ולא אמרינן אין מאכילין אדם דבר האסור לו. ואם כי סוגיין דעלמא דלא כמהרי"ט

והרדב"ז והמהרי"ט עצמו ח"א סימן צב סותר עצמו למה שכתב בסימן ה'. הנה לענין שויה אנפשה היה מקום להשתמש בסברתו דאי נימא דשויה אנפשה הוי כעין נדר י"ל שאינו נדר ממש והוי אסורא בעלמא ולכן כל שיש כאן הפסד לאחרים אין מתחשבים בכך, דהוא הכניס עצמו בדיי'ס באיסור זה. ואם הוי נאמנות י"ל דסי"ס לגבי הבעל אינה נאמנת כלל ויתכן שאינו עובר לפני עוור כשמשמש עמה שהרי לדידיה הוי היתר גמור והיא משקרת או טועה, אלא שב"ד חייבים לאפרושי אותה מאיסורא, וכאשר הדבר נוגע להפסד אחרים אין ביי"ד נזקקים לכך. ועיין חזו"א אהע"ז קכד (יח) קצת משמעות כזו, ויותר נראת כוונת החזו"א שאינו נאמן כאשר הדבר נוגע לאחרים. והא דאיתא בכתובות ט' בעל שאמר פתח פתוח מצאתי נאמן לאוסרה מדין שויה אנפשה אף שמשועבד לה, כבר תרצו רבים שאני בעל שבידו לגרשה, ולכאורה אם כך מדוע בקונם אינו יכול לאוסרה. ונראה כוונתם כמ"ש בחזו"א ס"ז ד' "דהתם אינו יכול לאסור שאינו שלו, אבל הכא לפי דבריו שהיא אסורה לו חייב לגרשה שהרי בידו לגרשה "והיינו שאין לו שעבוד לא לגרשה. אך לפ"ז צ"ע אם אינו יכול לגרשה מחמת שאין לו מי שיכתוב הגט אי חייב בינתיים במצות עונה.